

stockholmské kriminologické sympozium

PhDr. Marcela MOULISOVÁ, Policejní akademie ČR, Praha

Ve dnech 15.– 17. 6. 2006 se ve Stockholmu konalo mezinárodní kriminologické sympozium pod patronací Švédské národní rady pro prevenci zločinu (Swedish National Council for Crime Prevention) a Mezinárodní kriminologické společnosti (The International Society of Criminology /ISC/) s názvem „Recognising Knowledge to Reduce Crime and Injustice“, tedy zaměřené na poznatky pomáhající snižovat kriminalitu a nespravedlnost.

Toto sympozium mělo dát prostor pro výměnu odborných a vědeckých poznatků mezi badateli a praktiky v oblasti boje s kriminalitou. Sešlo se jich tady na tři stovky. Jeho cíli bylo především zaměřit se na příčiny zločinu, které je možno nalézt jak na individuální, tak na strukturální úrovni, podpořit rozvoj účinnější a humánnější nápravné péče, uvést znalosti o alternativních strategiích prevence kriminality a rozvinout směrnici pro podporu obětí zločinu. Zaměření témat tedy poskytovalo možnost pro plodnou a široce orientovanou kriminologickou diskusi.

Stockholmské kriminologické sympozium bylo první ze zamýšlené následné řady pravidelných mezinárodních setkání kriminologů a jiných odborníků z oblasti kriminální politiky, která by se zde měla každoročně konat. V jeho rámci byla též poprvé vyhlášena a předána Stockholmská cena za kriminologii

(Stockholm Prize in Criminology), která byla udělena za vynikající výsledky v oblasti kriminologického výzkumu. Jak uvedl švédský ministr spravedlnosti, tato cena, kromě toho, že zdůrazní status kriminologie jako vědy, má stimulovat zájem o práci a výzkum v oblasti kriminologie, což v důsledku povede k uplatnění vědeckých poznatků do praxe boje se zločinem.

O letošní cenu (jeden milion švédských korun) se podělili dva kriminologové – profesor John Braithwaite z Australské národní univerzity a profesor Friedrich Lösel z Cambridžské univerzity. V případě prvního vítěze ocenila porota zejména jeho ovlivňující teorii „reintegrativního studu“

(reintegrative shaming) a „citlivé regulace“ (responsive regulation), která souvisí s obecným sociálním proudem restorativní justice. Jeho práce poskytuje alternativní rámec pro trestání a pro lepší politiku redukce opakovaného páchání zločinnosti, s velkým rozsahem strategií vedoucích ke zvětšování ochoty pachatele dodržovat zákon.

Pokud jde o prof. Lösel, byla oceněna jeho dlouhodobá práce týkající se oblasti vězeňství, resp. dovození – na základě systematické analýzy stovek nezávislých studií – že rehabilitační programy pro usvědčené pachatele různých druhů trestné činnosti mají svou významnou účinnost z hlediska opětného začlenění pachatelů do společnosti.

Je tedy zřejmé, že cena byla udělena za práce, které spojují teoretický přístup s praktickým vyústěním; konkrétně nabídky

realistické postupy rehabilitace pachatelů, které vedou k prevenci jejich případného opětovného páčání.

Jednání sympozia bylo rozloženo do 92 souběžně probíhajících sekcí, každé se specifickým zaměřením, z čehož vyplývá, že každý si nejen mohl najít své téma zájmu, ale že v silách jednotlivce bylo možno obsáhnout jen zlomek obsahových nabídek. Témata byla následující: neurobiologická kriminologie, životní dráha pachatelů, problematika juvenilní delikvence a kriminality páchané na dětech, komunitní sankce, korupce, mezinárodní a mezikulturní výzkumy, počítačová kriminalita, drogy, pohlaví a zločinnost, zločiny z nenávisti, kriminologie a lidská práva, pohlaví a kriminalita, vliv médií, duševní onemocnění a zločin, organizovaný zločin, penologické problémy, zlepšení policejní praxe, prevence, otázky věznění, probace, restorativní justice, trestání, sociální nerovnost a vyloučení, teoretické přístupy, zločinnost a trestní spravedlnost v Iráku, obchodování s lidmi, problematika obětí a viktimizace, otázky násilí, white-collar crime a corporate crime (kriminalita vyšších vrstev a kriminalita organizačních celků, korporací) aj. Kromě toho byl jeden večer věnován posterové sekci, v níž bylo přihlášeno 30 posterů. Já jsem rovněž měla jeden, který uváděl výsledky mého opakovaného výzkumu týkajícího se percepce typického a ideálního policisty.

Na jednom z prvních plenárních zasedání (těch bylo celkem šest) vystoupil prezident Mezinárodní kriminologické

společnosti T. Peters. Hovořil o tom, že je již dobře vybudována mezinárodní kriminologická scéna spočívající v tom, že existuje velká tradice mezinárodní výměny poznatků, světové kongresy kriminologie se nyní konají každé tři roky, existuje také dlouhý seznam regionálních mezinárodních kurzů kriminologie, které se uskutečňují každé dva až tři roky. Na druhé straně však toho ještě chybí dost. Chybí kritická analýza dosavadních poznatků, chybí sledování mezinárodních trendů zločinu a kriminologický pohled na sociální jevy, a to v souvislosti s rozvojem tradičních a nových nástrojů kontroly těchto jevů, chybí kritický popis a analýza community policing, chybí kritický, nezávislý a systematický výzkum a vyjasnění akademického statusu kriminologie a pozice kriminologa.

Uvedl, že kriminologie prochází procesem emancipace. Z pomocné a závislé pozice se propracovává k autonomnímu mezinárodnímu přístupu. Kladl dále důraz na kriminologické vzdělání a na to, aby studenti kriminologie byli vtaženi do kriminologického dění prostřednictvím svých aktivit a výměnných programů a napojení na kriminologické instituce. Zabýval se také otázkou, jak připravovat budoucí kriminology a jak jim dát specializaci – neměly by se při tom dávat jen informace o kriminalitě a problému zločinu, ale součástí by měly být též komentáře uváděné v odpovídajícím kontextu (domnívám se, že toto je u nás při výuce běžné). Zajímavé byly i jeho další myšlenky, např. o tom, že je třeba využít profesionalizaci kriminologů a

dospět tak k velkému propojení kriminologických znalostí, nebo o tom, že sice existují mnohé revue s kriminologickými poznatky, ale bylo by také potřeba revue pro jejich integraci a pro denní informování o tom, co se v kriminologii děje. Nové perspektivy kriminologie viděl především v zájmu o organizovaný zločin, finanční kriminalitu, viktimologii a restorativní justici. Upozornil rovněž na dialektický vztah mezi kriminologickou akademickou aktivitou v teorii a výzkumu na straně jedné a na straně druhé aktivitami trestní spravedlnosti. Podtrhl dále i důležitost role kriminologického výzkumu.

K některým dalším příspěvkům: M. Zahnová z USA uváděla výzkum delikvence dívek na pozadí trendu mužské a ženské kriminality. Ta dominovala v letech 1998-1999, pak nastal lehký pokles. Avšak podle self-report dat se kriminalita neměnila. Zabývala se příčinami a nastínila jejich „ekologický model“: nejprve hrají roli příčiny na úrovni individua a dále od nich postupně vzdálenější jsou příčiny spjaté s rodinou, poté se školou a nakonec s vrstevníky. Upozornila na to, že ačkoli můžeme u adolescentních osob hovořit o stejných rizikových faktorech kriminality, v citlivosti na ně se pohlaví liší. Např. nárazová a poškozující disciplína a nedostatečný dohled rodičů nad chlapci a dívkami jsou rizikovými faktory pro obě pohlaví, ale protože obecně existuje více rodičovského dohledu nad dívkami, mají menší riziko delikvence. Nebo např. změny v komunitě mohou ovlivňovat více dívky než chlapce, atp.

Doložila také, že u těch dívek, které se ocitly ve vazbě, byla zkušenost sexuálního zneužívání častější než u nedelikventních dívek. Lze říci, že jak přístup výzkumu, tak i jeho výsledky jsou v souhlasu i s našimi zkušenostmi na tomto poli.

Jedna ze sekcí byla věnována novým výsledkům známé longitudinální cambridžské studie delikventního vývoje, která byla vedena od začátku 60. let dvacátého století, původně D. J. Westem, později D. P. Farringtonem a dalšími. 411 chlapců bylo sledováno ve věku 8, 10, 14, 16, 18, 21, 25, 32 a 48 let. Kromě údajů o jejich oficiální trestné činnosti získali autoři studie i posouzení chování (ratings) chlapců od rodičů, vrstevníků a učitelů a sledovali i další rizikové faktory. V jejich čtyřicátém osmém roce věku byla dále analyzována jejich biologická a medicínská data a proběhla interview sociální a s jejich partnery a dokonce i s jejich dětmi. Kromě toho byly získány self-reports. Pokud jde o poměr self-reportových údajů a oficiálních usvědčení, lišil se značně v neprospěch oficiálních záznamů. Např. vloupání bylo uváděno 6x častěji, než jaký byl oficiální záznam, krádež vozidla byla 9x častější, krádeže z vozidel 37x častější, krádež v obchodě 77x, napadení 132x atp. (Údaje podobného typu se v zahraničních studiích a literatuře objevují často, avšak u nás se podobné výzkumy v podstatě neprovádějí.) Vcelku se také ukázalo, že raný začátek páchaní trestné činnosti dobře předpovídal dlouhou kriminální kariéru, tedy nález, ke kterému došli již dříve i jiní badatelé (např. R. Loeber). Rovněž se

ukázalo, že polovina ze všech usvědčených chlapců pocházela jen ze 6 % rodin, což je možné považovat za z jiného úhlu braný obraz toho, že menšina pachatelů páchá většinu trestné činnosti.

Další z později se připojivších autorů studie, A. R. Piquero, se zabýval trajektorií páchání sledovaných mužů. Ty bylo možno rozdělit podle páchání trestné činnosti na pět skupin:

nepachatele; osoby, které něco málo spáchaly v adolescenci;

osoby, které opakovaně páchaly trestnou činnost, avšak v malé

míře; osoby, které výrazně páchaly trestnou činnost, ale

především v adolescenci; a osoby s velkou mírou trestné

činnosti, které byly recidivisty. Mimo jiné také sledoval,

které environmentální a individuální rizikové faktory se

signifikantně odlišují mezi těmito skupinami. Skupiny

„chroniků s velkou mírou páchání“ a „adolescentů s velkou

mírou páchání“ měly - ve srovnání se třemi ostatními skupinami

- prokazatelně více rizikových faktorů obou typů (např. horší,

popř. kriminální rodiče, nízké vzdělání, vysokou impulzivitu,

těžko ovladatelnou povahu /troublesome/ atd.). Odkrývat

odlišnost trajektorií páchání je v současné kriminologii

jedním z aktuálních témat (zabývají se jím např. R. J. Samson

a J. H. Laub nebo T. Moffittová, která zde také vystoupila).

A. Blumstein, třetí z autorů knihy „Key issues in criminal

career research: New findings from the Cambridge study in

delinquent development“, jejíž výsledky byly v této sekci

prezentovány, zmínil odlišnost pojmů „criminal career“ a

„career criminal“ (to první se obecně týká dráhy páčání, která je u různých osob různá, to druhé poukazuje na recidivní pachatelskou dráhu). Zabýval se dále strukturou páčání trestné činnosti u sledovaných osob. Jen 29 % z nich oficiálně nemělo zaznamenáno žádné páčání trestné činnosti. Ti ostatní se dělili na tři skupiny: ti, kteří páchali buď majetkovou nebo násilnou kriminalitu, nebo obě současně (v poměru 60:23:17).

Je zajímavé, že u těch, kteří páchali oba druhy trestné činnosti, byl poměr majetkové ku násilné opačný: násilná byla častější, zhruba v poměru 8:3. Ukázalo se také, že s majetkovou kriminalitou se začalo dříve (v průměru v 15 letech) než s násilnou – s tou v průměru až v 18 letech, avšak dříve se s ní končilo (medián ve 22 letech), zatímco u násilné byl ve 30. roce věku. Také bylo jen relativně málo těch, kteří začali s majetkovou až po 20. roce svého věku. Údaje tohoto druhu poskytují vhledy, které nám často chybí – naše zpracování statistických údajů o trestné činnosti je totiž neumožňuje.

Další sekce, které jsem se zúčastnila, se zabývala otázkami účinnosti restorativního přístupu. G. Barnes referoval o porovnání čtyř náhodně vybraných soudních postupů restorativní justice, které probíhaly jak u dospělých, tak u juvenilů. Účinnost se sledovala po 6, 12 a 18 měsících. Ukázalo se, že pro všechny typy přestupků byly postupy restorativní justice horší u dospělých, než jak tomu bylo u juvenilů. Pokud jde o

násilné trestné činy samotné, platilo totéž. Avšak pokud šlo jen o majetkovou trestnou činnost, postupy restorativní justice se osvědčily. Rovněž se osvědčily více u mladých žen než u mladých mužů.

Na dalším z plenárních zasedání T. Moffittová uváděla výsledky dunedinské logitudinální studie a své rozlišení na dva základní subtypy antisociálního chování - to, které se projevuje především v adolescenci (adolescence-limited - AL), a to, které se projevuje po celý život (life-course persistent - LCP). V této studii byla sledována trajektorie (dráha) problémového a delikventního až kriminálního chování 500 mužů narozených v r. 1972, kteří byli zkoumáni od věku 11 do věku 26 let. Byly nalezeny čtyři trajektorie páchání - 1. nízká; 2. střední, jejíž křivka byla nejvyšší v 11 letech a poté do věku 26 let prudce pravidelně klesala až do zcela nízké úrovně; 3. trajektorie AL, kdy se začalo s menším množstvím přestupků než u předchozí, ale prudce to narostlo ve věku mladistvém a poté to relativně značně klesalo. Čtvrtá trajektorie LCP začala s velkou mírou přestupků už ve věku 11 let a poté již křivka páchání pozvolna klesala, i když - ve srovnání s ostatními skupinami - byla v průběhu celé sledované doby věku nejvyšší. U LCP, tedy těch, kteří měli tuto dráhu, byla shledána neurobiologická abnormalita již ve třech letech, měli též nízké IQ, špatně četli, byli „obtížnými dětmi“, hyperaktivní, prali se, neměli se pod kontrolou, byli odmítáni vrstevníky, měli rodiče, kteří byli riziková. Ve srovnání s AL byli více

odcizení, hostilní, tenzní a nepříjemní a měli abnormálně více kauzálních rizikových faktorů. Častěji než AL pili alkohol, užívali drogy, měli deprese a schizofrenní naladění. Měli častěji pracovní problémy, konflikty v zaměstnání, problémy finanční a častěji byli nezaměstnaní. V rodinných vztazích více fyzicky napadali, ženu ovládali a děti ve hněvu bili. V self-reportech přiznávali více násilí. Také měli podle mnoha ukazatelů zdravotního stavu horší zdraví, více kouřili a měli více suicidálních pokusů. Bylo uvedeno, že jich bylo v populaci méně než 10 % a poměr mužů a žen byl 10:1, zatímco u AL to bylo 1,5:1. Moffittová se zabývala také prevencí AL a LCP osob. Tvrdila, že je účelné a vhodné se jí u AL osob zabývat, že jsou dobrými kandidáty na pozitivní změnu; snížila by se tak kriminalita na polovinu. Je třeba především zrušit vazbu na deviantní vrstevníky. Pokud jde o LCP, vzhledem k jejich relativně malému počtu jsou náklady společnosti na ně disproporcionálně velké, nicméně nutné. Základní je multimodální přístup zaměřený na dítě, rodinu a školu a je třeba začít s prevencí již v raném dětství. Ještě k některým myšlenkám a charakteristikám prof. Lösel. Jeho výzkumné zájmy jsou zejména z oblasti kriminologie, klinické psychologie a hodnotících programů. Zabýval se tématy jako např. juvenilní delikvence, vězení a jejich alternativy, zacházení s pachatelem, fotbalové násilí, školní šikanování, pachateli s poruchami osobnosti, rizikovými faktory zneužívání dětí nebo metodologií hodnocení. Od r. 1999 vede kombinovanou

prospektivní longitudinální a experimentální studii 700 dětí a jejich rodin, aby vyzkoumal faktory, které buď podporují, nebo zabraňují rozvoji antisociálního chování.

Ve svém vystoupení se zaměřil na problematiku zacházení s pachatelem. Nejprve charakterizoval genezi kriminologického přístupu – od F. Liszta přes raně psychodynamické přístupy a optimismus 60. a raně 70. let, až k tomu, že „nic nefunguje“, po kritiku nedostatku metodologie výzkumu a neempirických argumentů.

Pokud jde o přístup k zacházení s pachatelem v 90. letech 20. století, nastala jeho revitalizace a rehabilitace, byly zdokonalovány teoretické základy a výzkum odhadů rizik, nastal pokrok v kontrolovaném hodnocení programů, do popředí významně vstoupila meta-analýza systematických výzkumů, pozornost byla upřena na to, „co funguje“ místo přístupu „nic nefunguje“, a kladl se důraz na kvalitní a dobře vedené schválené programy. Podtrhl význam nácviku vhodného chování již u malého dítěte a rovněž i výcviku správných rodičovských přístupů i těch, které jsou vůči dětem uplatňovány ve škole. Zmínil skutečnost velké variace mezi programy zaměřenými na zábranu rozvoje delikventního chování, resp. to, že není žádný univerzálně přijatý standardní program. Pozitivně však ocenil kognitivně-behaviorální přístupy k pachateli a multimodální programy. Hovořil také o některých relevantních faktorech, na které by se takové programy měly zaměřit. Šlo o interpersonální vazby a vzory, o motivaci jako interakční proces, o institucionální

klima a o přirozené protektivní faktory. Z nich uvedl zejména stabilní vztahy, přijetí dítěte a výchovný dohled, kognitivní kompetence, neproblémový temperament, zkušenosti s vlastním dobrým fungováním a aktivní vyrovnávání se se stresory.

Ve své prezentaci prof. J. Braithwaite stručně uvedl vědu o zločinu (crime science) jako nový přístup ke kontrole zločinnosti. Prvořadý účel však je zvažovat důsledky tohoto přístupu pro určení toho, „co funguje“, a obírat se pojmem „dobrá praxe“ (good practice). Ve své nejjednodušší a nejvíce pragmatické podobě je dobrá praxe to, „co funguje“, a to je určováno „mechanismy“ změny. Je potřeba tyto mechanismy zkoumat a poznávat, aby bylo možné je používat pro redukování zločinu. Míra, ve které to budou dělat, závisí na kontextu, ve kterém jsou zavedeny, a na čase, kdy jsou zavedeny. Tyto mechanismy by měly být příspěvkem k vývojové teorii. Dobrá praxe by měla být definována v pojmech aktivní mechanismy, které jsou kontextově a časově závislé a které jsou teoreticky dobře uchopeny. Jenom takový přístup povede k rozvoji znalostí o redukcii zločinu, které budou mít obecnější platnost.

Ještě jen zmínka o referátu prof. M. Tonryho, který uváděl trendy kriminality v časovém rozmezí několika století, což vypadalo zajímavě, ale lze mít pochybnost o validitě dat. Zaměřil se také na sledování poměru uvěznění v různých zemích světa; v tom suverénně vedou USA.

Uvedené vybrané poznatky ze sympozia svědčí o tom, že kriminologie se stále více orientuje na diverzifikovaný, a

přítom celostní přístup k problémům zločinnosti a její kontroly.